

СТАНОВИЩЕ РАБІВ ТА ХАРАКТЕР РАБСТВА В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У статті коротко характеризується становище рабів в Османській імперії. Розглянуто шляхи походження рабства, області, в яких використовувалася рабська праця, статус раба та його місце в османському суспільстві відповідно до султанських канун-наме.

Ключові слова: Османська імперія, суспільство, раби, праця, правовий статус.

Рабство – це стан суспільства, в якому допускається можливість знаходження деяких людей (рабів) у власності інших людей¹. Іншими словами, рабство є системою суспільних відносин, за якої допускається перебування людини (раба) у власності іншої людини – рабовласника, господаря, держави. І таких визначень поняття «рабство» багато, тому серед дослідників до цього часу ведуться дискусії та обговорення цієї дефініції, проте визнається, що рабство як інститут не має ідентичних характеристик у всіх історичних суспільствах. У кожній соціально-політичній системі воно має свої, особливі риси та характер². Але незаперечним критерієм цього явища є те, що одна людина привласнює собі іншу/ інших людей та обмежує її/ їхні права.

При вивченні соціальної історії Османської імперії нами було виявлено, що такий об'єкт дослідження як османське суспільство розглядається дослідниками в основному в загальних працях, при цьому увага звертається на представників панівної верстви та деякі категорії підданих. Історіографія проблеми рабства в Османській імперії також не досить велика: інформацію з цього питання можна зустріти в колективних монографіях³, енциклопедіях з історії рабства⁴ та історії Османської імперії, але переважно дослідники пишуть про це в своїх статтях. Радянський історик А. Новічев детально розглянув функціонування частини інституту рабства – системи девширме – від набору християнських хлопчиків до того, ким вони ставали у майбутньому⁵. Сучасний український вчений О. Галенко у своїй статті пише про українських полонених, які почали потрапляти до Османської імперії наприкінці XV століття та використовувалися переважно на фізичних роботах⁶. Турецький історик З. Гюнеш-Яйджи на основі портових реєстрів досліджує порядок здійснення работоргівлі у чорноморському регіоні у XVI – на початку XVII ст⁷. Про те, у який спосіб західні вчені сприймали рабство в Османській імперії та які концепції створювали відносно цього, про організацію работоргівлі та її податкове регулювання, відносини раба та його власника дізнаємося в американського історика А. Фішера⁸. Г. Іналджик розглядає, в яких областях господарства, державного управління, приватної сфери та за яких умов використовувалася праця рабів в Османській імперії⁹.

Автори «Енциклопедії світового рабства» вказують на те, що в Османській імперії суспільство ґрунтується на рабстві¹⁰. Проте, тут треба зазначити, що більшість дослідників дотримуються позиції, що для тогочасної Туреччини, як і для інших ісламських держав, не було характерним існування рабства в класичному його розумінні. Зокрема, Дж. Ингрем при дослідженні рабства у світі та на Сході зазначав, що: «Рабство на Сході є рабством не землеробським, а домашнім»¹¹. Щоб дослідити характер рабства в Османській імперії та охарактеризувати становище раба, доцільно звернутися не тільки до історіографії, йде й джерел – аятів Корану, статей світського законодавства – канун-наме.

У XVI–XVII ст. рабство було досить поширеним в Османській імперії: рабами володіли, на зразок того як це було в султанському палаці, заможні сім'ї, різні можновладці, та, навіть, прості селяни¹². Члени правлячої верстви у XVI ст. мали своїх рабів, які потрапляли до них через систему пенчик, що трансформувалася в девширме, через купівлю або у якості військової здобичі¹³.

У XIV ст. султан Мурад I (1359–1389) постановив відбирати на його користь одну п'яту частину захопленої здобичі (так званій «пенчик»¹⁴), у тому числі полонених. Окрім дітей,

захоплених в полон, з чоловіків, що залишалися на завойованих територіях, жінок та дітей стягували встановлений податок. Полонений, визнаний придатним до військової служби, оцінювався в 125 акче. Таким чином, кожен п'ятий з них вважався власністю держави або він повинен був заплатити податок у розмірі 25 акче – однією п'ятою від 125 акче¹⁵.

За системою девширме¹⁶, набраних християнських хлопчиків – куллари (kulları – з тур. раби, слуги) відповідно до їхніх якостей та вмінь розподіляли на два табори, та готували: одних – до військової служби, інших – до служби в палацових структурах¹⁷. Девширме була для еліти держави – військових та цивільних чиновників. З одного боку, це було так зване елітне рабство – перша сфера використання рабів¹⁸. З іншого боку, для потреб війська та чиновництва та кількість, яку набирали, була занадто великою і з нею потрібно було щось робити. Тому, в основній масі, християнські хлопчики ставали рабами в різних сферах господарства та в якості слуг у начальників.

Ті мусульманські сім'ї, де в підготовчий період виховувалися куплені хлопчики – аджемі – оглани з перспективою військово-чиновницької кар'єри: вони використовувалися на суспільних роботах, працювали у сільській місцевості, проживаючи у турецьких сім'ях, де вони вивчали турецьку мову, основи ісламу: «...других разбирають, остальня, тупця голови, отдаются за дукать въ Анатолию и въ Азію, до урочного времени, летъ до осьмнадцати, и не дальше двадцати»¹⁹, сплачували щорічний податок *йоклама акчесі* (yoklama akçesi – з тур. «огляд, перевірка»).

Другим джерелом рабства була купівля рабів. Рабів, яких купували на кордонах Османської імперії, потім перевозили до центральних міст і там перепродували на невольничих ринках. Найбільші ринки знаходилися на території Кримського ханства, у Східній Африці та на Кавказі: Судак, Тана, Кафа, Каір. Звідси рабів доставляли безпосередньо на ринки Османської імперії та перепродували. Работоргівля приносила дуже великі прибутки.

При здійсненні торгівлі продавці не повинні були прикрашати свій «товар»: їм було заборонено рабинь розфарбовувати білилами та рум'янами, а також перевдягати рабів у кращий одяг, щоб підняти за них ціну²⁰. Торговці, які купляли рабів, також сплачували податок, і це підтверджував документ – пенчик варакаси (pençik varakası), який засвідчував, що раби були поневолені легально, і надавав право на продаж раба в подальшому. Існувала заборона на продаж мусульман та звільнених рабів²¹. Ринкові посередники з продажу рабів та рабинь з кожних проданих 100 акче отримували 1 акче²². При перепродажі рабів стягувалося повторне мито: «...коли [буде продана] частина рабів та рабинь або частина худоби. Якщо вони будуть перепродані, то з них знову стягується мито»²³.

Окрім податку пенчик, за рабів сплачували також *баджи-базар, баджи убур та ресм – і гечід*: баджи-базар сплачував і продавець і покупець, як правило, у розмірі 30 акче; податок ресм – і гечід становив 27 акче за раба.

Порівняно з кількістю рабів, яких держава офіційно періодично набирала для своїх потреб та тих, які купувалися та перепродувалися, все ж таки більшість з них в Османській імперії відносилася до категорії військової або цивільної здобичі, яка захоплювалася під час походів та воєнних кампаній, та розглядалася у якості матеріальної винагороди за участь в них. Долі полонених були різними.

Найбільше раби використовувалися власниками в якості домашньої прислуги. Раб був даниною моді: якщо султан мав особистих рабів, та всі його піддані, якщо вони мали можливість, намагалися йому слідувати в цьому.

Жінки-рабині були, в основному, або наложницями своїх власників, або служницями їхніх дружин, тому що вільні жінки не могли за законом виконувати такі функції. Скрізь для рабині знаходилося те, що біло треба зробити; як говорить арабське прислів'я: «Робота рабині завжди перед нею»²⁴.

Одруження з молодою дівчиною міг собі дозволити не кожен чоловік, тому Коран дозволяє одружуватися з рабінею, а діти від такого шлюбу народжувалися вільними:

«А хто і вас не має належного
Статку, щоб одружитися на
віруючих цнотливих жінках,

той нехай одружується на віруючих жінках з-посеред захоплених вами у полон. Аллах краще знає про віру вашу, і всі ви – одне від одного. Тож одружуйтесь із ними з дозволу їхніх родин, і давайте їм винагороду їхню за звичаєм, щоб вони були цнотливими, а не розпусницями чи тими, які мають потаємних приятелів...» (Сура 4: «Ан-Ніса», аят 25)²⁵.

В ісламі раб визнається кращим за невірних, і одруження з ним/ нею, а не «багатобожниками», рекомендовано Кораном:

«Не одружуйтесь із багатобожницями, доки вони не увірують. Справді, віруюча рабиня краща за багатобожницю, навіть якщо та їй сподобалась вам. І не одружуйтесь із багатобожниками, доки вони не увірують. Справді, віруючий раб кращий за багатобожника, навіть якщо той їй сподобався вам...» (Сура 2: «Аль – Бакара», аят 221)²⁶.

Проте, у 1498 році дозвіл на одруження між вільними та рабами був скасований, тому в канун-наме за XVI ст. ми не знаходимо інформації про такі шлюби. Натомість, всіляко сприяють шлюбом між рабами з дозволу господаря²⁷. Зауважимо, що раб не мав права утримувати наложницю, тому що не може нічим та ніким володіти.

Раби, яких використовували в домашніх господарствах, виконували різноманітні функції: окрім ролі слуг, були сторожами, економами, управителями садиб, виконували завдання своїх господарів.

В якості домашньої прислуги раби ставали дійсно членами сім'ї та брали участь в більшості сімейних справ: слуги та служниці, які жили тривалий час зі своїми господарями неминуче ставали для них чимось більшим, ніж просто рабами. Згідно з положеннями ісламу, власники мали гарно відноситися до своїх рабів:

«Поклоняйтесь Аллаху та не додавайте Йому нікого як рівного. Якнайкраще ставтеся... до побратима, до подорожнього, а також до рабів ваших. Воістину, Аллах не любить зухвалих і гордих...» (Сура 4: «Ан – Ніса», аят 36)²⁸.

Власник міг надати свободу рабу, просто заявивши, що він вільний – така заява підтверджувалася документом, або надати свободи після своєї смерті згідно з актом *тадбір*. У канун-наме Селіма I зазначалося, що: «Плата за свідоцтво про звільнення раба – ресм – і ітакнаме: якщо власник [раба] багатий, то нехай стягується 50 акче. З них 40 – кадї, 6 – наїбу та 4 – кятїбу. Якщо ж власник [раба] бідний, то стягується 40 акче. З них 30 – кадї, а 10 – таким же чином ділиться між наїбом та кятїбом»²⁹. Якщо раб звільнявся за заповітом, то йому

видавалася якась сума «відпускних» грошей. Крім того, він міг до кінця життя отримувати хліб та м'ясо в будинку свого покійного господаря³⁰.

У містах раби працювали в невеликих ремісничих цехах, у промисловості, в портах³¹. Це відкривало для раба – за умови виконання ним роботи якісно – через певний час можливість звільнення. Наприклад, у текстильній, шовковій промисловості, торгівлі, пекарстві, виконуючи договірні умови, часто раби працювали з метою викупу власної свободи та отримання від господаря «вольної» – така система отримала назву *мукатебе*³². Окрім цих сфер, рабів використовували при будівництві великих державних споруд – палаців, мечетей та ін. Так, при будівництві мечеті Сулеймана I в 1550-х роках раби становили важливий сегмент робочої сили³³. Як зазначає турецький історик Г. Іналджик, близько 1/5 населення Стамбула становили раби султана та вищих чиновників. В інших містах ця кількість була меншою, але раби становили значний відсоток міського населення³⁴.

Четвертою сферою, до якої залучалася рабська праця, було сільське господарство. Але в цій сфері вона не набула широкого поширення, тому що використання рабів на різноманітних аграрних роботах було для держави нерентабельним. Однак, в XVI ст. сільськогосподарські округи Стамбула були заселені рабами, які вирощували продукти для міських ринків – пізніше їх об'єднують з населенням сільської місцевості³⁵. До кінця XVI ст. навіть в найпродуктивніших сільськогосподарських регіонах імперії, раби майже не використовуються на землі.

Реая мали право мати рабів, але не рабів – мусульман: якщо раб навертався в іслам, його мали звільнити або продати. Мусульманином він міг стати тільки з власної волі. Випадки такого навернення були масовими. Релігійні обов'язки раба, який прийняв іслам, були такими ж, як і у вільних людей. Однак, у зв'язку зі своїм соціальним становищем, раби не сплачували обов'язкового податку зекят на користь мечеті. В канун-наме вілайєту Караман зазначається, що звільнений раб райята залежить від сіпахі³⁶, і у податковому плані його не мали права чіпати.

Найтяжчою була доля рабів – галерників, тому що перспективи кращого майбутнього вони не мали – рано чи пізно, після каторжної та небезпечної праці та умов, на них чекала смерть.

Правовий статус раба можна прослідкувати, звернувшись до джерел. Цікаво, що в них рабів чоловічої статі називають «кул», а для позначення рабинь використовується слово «джарійє» (*carıye*).

Для того, хто викрадав раба, за канун-наме Селіма I, було передбачене повішання³⁷.

Стосовно становища рабинь: Якщо хто-небудь приставав до чиєї-небудь рабині або цілував її, то він суворо карався: за кожні два удари з нього брали 1 акче штрафу³⁸. І далі в канун-наме Селіма I зазначається: «Якщо чоловік вступить до рабині своєї дружини, матері або кого-небудь з близьких, то кадї, покаравши його, нехай за кожен удар візьме 1 акче штрафу»³⁹. Для порівняння: якщо хто-небудь цілував чиюсь дружину або дочку, то відповідальність ніс, таку ж саму, як і при скоєнні аналогічних дій по відношенню до рабині.

В окремій статті говориться про перелюбство, вчинене рабинею та рабом, які мали відповісти за це половиною того штрафу, який стягується з вільного чоловіка та вільної жінки⁴⁰.

Який порядок дій стосовно збіглих рабів було передбачено у канун-наме?

Згідно з ісламським правом, раби є товаром, і торгівля ними подібна до торгівлі тваринами. Ті раби та рабині, які тікали у вільних тімарах, як і бездомні тварини, належали власнику тімара⁴¹. Раби, які не були записані в якості збіглих, належали санджак бею. Також санджак бею належали чужі раби, затримані на землях яя, мюселлемів або сіпахі: «Якщо буде затриманий чужий раб або рабиня, то вони будуть належати саме санджак бею»⁴². Якщо таке затримання відбувалося на тому місці, де яя та мюселлеми виконують свою службу, тоді, збігли раби належали відповідно або яябею, або бею мюселлемів.

До тих пір, поки не ставав відомий покупець, знайдених та спійманих раба, рабинею чи тварину: «Термін, передбачений звичаєм для раба та рабині, – 3 місяці, а для тварини – 1 місяць», передавали під нагляд *еміна*⁴³. Після того, як закінчувався встановлений термін перетримки і власники не знаходилися, збігли раби та тварини, з дозволу кадї, виставлялися на продаж на ринки, а їхня вартість йшла до державної скарбниці⁴⁴. Відомо, що еміни часто використовували своє службове положення, щоб заробити на звільненні рабів, які платили їм гроші за це, не чекаючи торгів.

Погоджуємося з висновками українського діаспорного історика В. Остапчука стосовно того, що «рабство в мусульманських суспільствах не завжди характеризувалося виключно приниженим станом, що статус раба регулювався законом, що раби мали можливість отримати свободу і що статус раба ... заможного господаря міг стати істотною причиною [високого] соціального становища»⁴⁵.

Одночасно, не можна повністю погодитися з висновками дослідників, що рабство мало домашній характер⁴⁶. Дійсно, велика частина рабів була зайнята у якості прислуги у Палаці та установах, що функціонували при ньому, та виступала особистими слугами людей, які займали високі посади. Однак, не меншою була частка тих рабів, набраних державою та які не потрапляли до військових формувань, а працювали на державу у господарствах, в садах, в ремісничих майстернях, на будівельних роботах, в обслуговуванні військ.

Таким чином, зважаючи на тогочасні суспільні моральні принципи та правила, треба відзначити, що рабство мало суттєве значення для Османської імперії та її суспільства: не тільки в політичних сферах – від численних рабів Палацу до зайняття найвищих посад, включаючи великих візирів, але і в економіці – від домашньої прислуги до робітників у промисловості, торгівлі, будівництві, раби відігравали важливу роль.

Особистий статус раба залишався таким же, як і у вільного мусульманина. Він мав все для життя (включаючи фінансові накопичення), окрім особистої свободи та прав, які б дозволяли виступати йому повноправним суб'єктом суспільних відносин: він виключений зі сфери, в якій передбачені права над кимось. Раба можна було продати, подарувати, звільнити – є однією з перешкод, яку треба було подолати, щоб мусульманину досягти вершини – потрапити до раю – джаннату⁴⁷. Отже, становище раба в Османській імперії не було вже таким і безправним.

¹ Slavery / Encyclopaedia Britannica. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academic.eb.com/blackhistory/article-9109538>

² Watson James L. Slavery as an Institution, Open and Closed Systems // Asian and African Systems of Slavery / Ed. by James L. Watson. – University of California Press, 1980. – P. 3–4.

³ Asian and African Systems of Slavery / Ed. by James L. Watson. – University of California Press, 1980. – 348 p; Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early fifteenth – early eighteenth centuries) / Ed. by Géza Dávid and Pál Fodor Leiden. – Brill, 2007. – 253 pp.

⁴ The Historical Encyclopedia of World Slavery / Ed. Junius P. Rodriguez. – Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 1997. – 804 p; Ingram J. K. A History of Slavery and Serfdom. – London: A. and C. Black, 1895. – 317 p.

⁵ Новичев А. Д. К истории рабства в Османской империи. Система девширме // Тюркологический сборник. 1976. – М., 1978. – С. 88–108.

⁶ Галенко О. Ясир для султана: два османські канун-наме про набіги з початку XVI ст. // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2002. – № 2. – С. 15–18.

⁷ Güneş-Yağcı Z. The Black Sea Slave Trade According to the Istanbul Port Customs Register: 1606–1607 // Eurasian slavery, ransom and abolition in world history. 1200–1860 / Ed. by Christoph Witzernath. – Ashgate Publishing, 2015. – Pp. 207 – 220; Güneş-Yağcı Z. 16. Yüzyılda Kırım'da köle ticareti / Z. Güneş – Yağcı // Karadeniz Araştırmaları – Sayı 8. – S. 12–30.

⁸ Fisher W. Alan. Chattel Slavery in the Ottoman Empire // Slavery and Abolition. № 1. – 1980. – Pp. 25–41; Fisher W. Alan. The sale of slaves in the Ottoman empire: markets and state taxes on slave sales, some preliminary considerations // Bogaziçi Üniversitesi Dergisi: Hümaniter Bilimler. – Vol. 6. – 1978. – Istanbul: Bogaziçi Üniversitesi. – Pp. 149 – 174.

⁹ Inalcik H. Servile Labor in the Ottoman Empire // The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern. – Brooklyn College, 1979. – Pp. 25–43.

¹⁰ The Historical Encyclopedia of World Slavery / Ed. Junius P. Rodriguez. – P. XVIII.

¹¹ Ingram J. K. A History of Slavery and Serfdom. – London: A. and C. Black, 1895. – P. 221.

¹² История Востока: В 6 т. Т. 3. Восток на рубеже средневековья и нового времени. XVI–XVIII ст. / Гл. редкол.: П. Б. Рыбаков (пред.) и др.; [Отв. ред. Л. Б. Алаев, К. З. Ашрафян]. – М., 2000. – С. 83.

¹³ Shaw Stanford J. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Vol.1: Empire of the Gazis: the Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280–1808. – Cambridge, 1976. – P. 114.

¹⁴ Güneş-Yağcı Z. The Black Sea Slave Trade According to the Istanbul Port Customs Register: 1606–1607 //

Eurasian slavery, ransom and abolition in world history. 1200–1860 / Ed. by Christoph Witzenrath. – Ashgate Publishing, 2015. – P. 207.

¹⁵История Османского государства, общества и цивилизации: В 2 т. / [под ред. Э. Ихсаноглу]; Исслед. центр исламской истории, искусства и культуры; пер. В. Б. Феоновой под ред. М. С. Мейера. – М., 2006. – Т. 1: История Османского государства и общества. – 2006. – С. 264.

¹⁶Девширме – «податок кров'ю», «податок дітьми» – набір християнських дітей для навчання на посади службовців палацу, адміністрацій чи військових корпусу капикулу.

¹⁷Новичев А. Д. К истории рабства в Османской империи. Система девширме // Тюркологический сборник. 1976. – М., 1978. – С. 89.

¹⁸The Historical Encyclopedia of World Slavery / Ed. Junius P. Rodriguez. – Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 1997. – P. 483.

¹⁹Приклученія чешского дворянина Вратислава в Константинополе и в тяжкой неволе у турок / [пер. с чеш. К. П. Победоносцева]. – М., 1904. – С. 5.

²⁰Yavuz sultan Selim Han Kanunnamesi // Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri. Cilt 3: Yavuz sultan Selim Devri kanunnameleri / Akgündüz A. – Istanbul: Fey Vakfı, 1992. – S. 113.

²¹Güneş-Yağcı Z. The Black Sea Slave Trade According to the Istanbul Port Customs Register: 1606–160 // Eurasian slavery, ransom and abolition in world history. 1200–1860 / Ed. by Christoph Witzenrath. – Ashgate Publishing, 2015. – P. 209.

²²Yavuz sultan Selim Han Kanunnamesi // Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri. Cilt 3: Yavuz sultan Selim Devri kanunnameleri / Akgündüz A. – Istanbul: Fey Vakfı, 1992. – S. 112.

²³Ibid. – S. 108.

²⁴Аль-Майдани Абу Аль-Фадль. Арабские пословицы и поговорки / Пер. с араб. И. Сарбулатов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nuruliman.ru/archives/tag/arabskie-poslovicy-i-pogovorki>

²⁵Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою / пер. з араб. М. Якубовича. – Медина, 1434/2012. – С. 112 – 113.

²⁶Там само. – С. 47 – 48.

²⁷Inalcik H. Servile Labor in the Ottoman Empire // The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern. – Brooklyn, N.Y.: Brooklin College Press, 1979. – P.33.

²⁸Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою / пер. з араб. М. Якубовича. – Медина, 1434/2012. – С. 115.

²⁹Yavuz sultan Selim Han Kanunnamesi // Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri. Cilt 3:Yavuz sultan Selim Devri kanunnameleri / Akgündüz A. – Istanbul: Fey Vakfı, 1992. – S. 106.

³⁰Цветкова Б. А. Рабство в Османската империя / Б. А. Цветкова // Исторически преглед. – № 2. – 1954. София. – С. 97–98.

³¹Zilfi C. Madeline. Slavery // Encyclopedia of the Ottoman Empire. – NY: Facts on file, 2009. – P. 531.

³²Fisher W. Alan. Chattel Slavery in the Ottoman Empire // Slavery and Abolition. № 1. – 1980. – P. 37.

³³Ibid. – P. 38.

³⁴Inalcik H. Servile Labor in the Ottoman Empire // The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern. – Brooklyn College, 1979. – P. 27.

³⁵Fisher W. Alan. Chattel Slavery in the Ottoman Empire // Slavery and Abolition. № 1. – 1980. – P. 37.

³⁶Законоположение вилайета Караман // Аграрный строй Османской империи XV–XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. – М., 1963. – С. 59.

³⁷Yavuz sultan Selim Han Kanunnamesi // Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri. Cilt 3:Yavuz sultan Selim Devri kanunnameleri / Akgündüz A. – Istanbul: Fey Vakfı, 1992. – S. 92.

³⁸Ibid. – S. 89.

³⁹Ibid. – S. 90.

⁴⁰Ibid. – S. 89.

⁴¹Законоположение ливы Худавендиляр// Аграрный строй Османской империи XV–XVII вв: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. – М., 1963. – С. 42.

⁴²Законоположение ливы Айдын // Аграрный строй Османской империи XV–XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. – М., 1963. – С. 52.

⁴³Книга законов султана Селима I / Публикация текста, перевод, терминологический комментарий и предисловие А. С. Тверитиновой. – М., 1969. – С. 59.

⁴⁴ Канун-наме вилайета Эрзурум // Аграрный строй Османской империи XV–XVII вв.: документы и материалы / Под. ред. А. С. Тверитиновой. – М., 1963. – С. 105.

⁴⁵ Остапчук В. Хроника Раммала Ходжи «История Сагиб Герей хана» как источник по крымско–татарским походам // Источниковедение истории Улуса Джучи (Золотой Орды) от Калки до Астрахани (1223–1556). – Казань, 2002. – С. 410.

⁴⁶ Еремеев Д.Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. – М., 1990. – С. 54.

⁴⁷ Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою / пер. з араб. М. Якубовича. – Медина, 1434/2012. – С. 943.

В статье кратко характеризуется положение рабов в Османской империи. Рассмотрены пути происхождения рабства, области, в которых использовался рабский труд, статус раба и его место в османском обществе в соответствии с султанскими канун-наме.

Ключевые слова: Османская империя, общество, рабы, труд, правовой статус.

In this article the status of slaves in the Ottoman Empire is briefly characterized. The author describes the origins of the ottoman slavery, areas in which slave labor was used, the place of slaves in the society according to the sultans' kanunname.

Keywords: Ottoman Empire, society, slaves, labor, legal status.